

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

Wykorzystanie funduszy europejskich w Bibliotece Ossolineum i w Książnicy Cieszyńskiej — konserwacja i digitalizacja zbiorów

Materiały z konferencji „Konserwacja i digitalizacja zbiorów
Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we
Wrocławiu” zorganizowanej w Ossolineum 15 grudnia 2009
roku

Wrocław, Toruń — Stowarzyszenie EBIB 2010

Spis treści

1. Dorota Sidorowicz, *Wykorzystanie funduszy europejskich w bibliotekach polskich: Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu i Książnica Cieszyńska*.....3
2. Dorota Sidorowicz, *Digitalizacja starych druków biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*.....5
3. Małgorzata Grocholska, *Dylematy konserwatorskie związane z realizacją projektu na konserwację rękopisów ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*.....10
4. Sylwia Gardoń, *Digitalizacja starodruków ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Techniczny aspekt realizacji projektu*.....15
5. Łucja Brzeżycka, *Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego*.....21

Dorota Sidorowicz
Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Wykorzystanie funduszy europejskich w bibliotekach polskich: Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu i Książnica Cieszyńska

W 2005 r. instytucje kulturalne i naukowe w Polsce uzyskały możliwość wykorzystania środków europejskich na zabezpieczenie swoich zbiorów. Ministerstwo Kultury i Sztuki ogłosiło wtedy konkurs *Ochrona europejskiego dziedzictwa kulturowego w tym odnowy miast*. Do udziału w nim stanęły dwie placówki biblioteczne: Zakład Narodowy im. Ossolińskich oraz Książnica Cieszyńska. Obie instytucje pokonały konkurentów i w latach 2007-2010 zrealizowały projekty ochrony najcenniejszych zabytków piśmienniczych z własnych kolekcji oraz — w przypadku Książnicy Cieszyńskiej — również ze zbiorów partnerów projektu. Oba projekty otrzymały dofinansowanie ze środków Mechanizmu Finansowego EOG (EEA Grants Iceland, Liechtenstein and Norway).

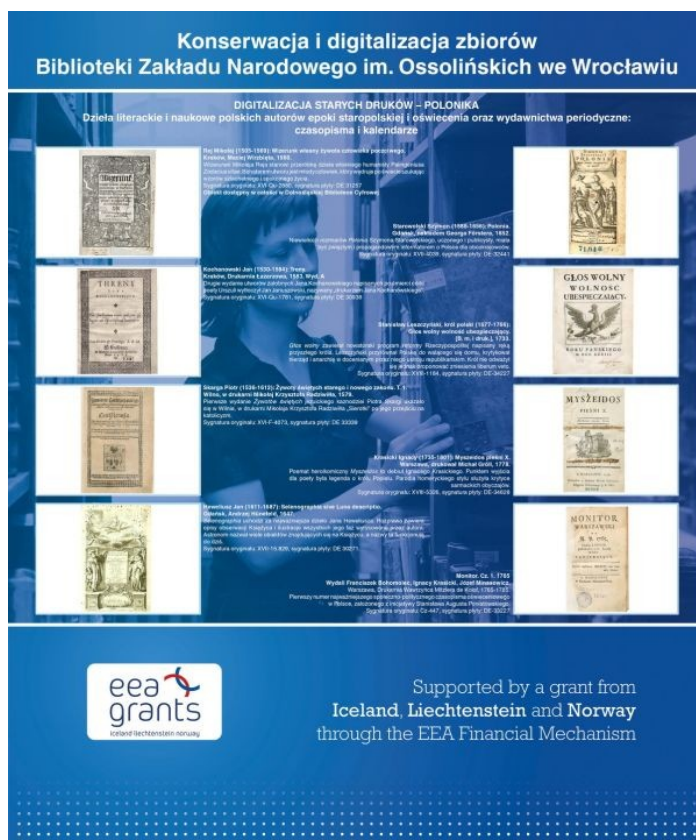
Ossolineum i Książnica Cieszyńska postanowiły zadbać o najcenniejsze fragmenty kolekcji: zabytki rękopiśmienne, stare druki i rzadkości bibliograficzne. Uzyskane wsparcie przeznaczone zostało na najbardziej kosztowne przedsięwzięcia: digitalizację, konserwację i opracowanie zbiorów oraz remonty i wyposażenie budynków, w których zabytki te były przechowywane. Realizacja założeń pozwoliła zabezpieczyć manuskrypty i druki przed dalszym niszczeniem. Wzrósł dostęp do informacji o zabytkach piśmiennictwa przechowywanych we Wrocławiu i w Cieszynie, a także do tych cennych i rzadkich dzieł.

Ossolineum w latach 2007-2009 zrealizowało projekt *Konserwacja i digitalizacja zbiorów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*. Pełnej konserwacji poddano 127 rękopisów, zeskanowano i zmikrofilmowano ponad 5000 woluminów starych druków pochodzących z przedwojennej, lwowskiej kolekcji Zakładu. Manuskrypty nie udostępniane wcześniej ze względu na zły stan zachowania, są obecnie wypożyczane do czytelni Działu Rękopisów. Zdigitalizowane stare druki prezentowane są w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej, dzięki czemu korzystać z nich mogą wszystkie zainteresowane osoby.

Książnica Cieszyńska wraz z partnerami: cieszyńskim oddziałem Archiwum Państwowego w Katowicach, Biblioteką i Archiwum im. Tschammera przy Parafii Ewangelicko-Augsburskiej, Archiwum i Biblioteką OO. Bonifratrów oraz Biblioteką Muzeum Śląska Cieszyńskiego w latach 2007-2010 zrealizowała projekt *Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego*. Program polegał na wyremontowaniu pomieszczeń u Bonifratrów i w Parafii Ewangelicko-Augsburskiej, wyposażeniu wewnątrz i pracowni konserwatorskiej w Książnicy Cieszyńskiej, konserwacji zachowawczej i dezynfekcji zagrożonych zbiorów, oraz opracowaniu,

pełnej konserwacji i digitalizacji najcenniejszych książek beneficjentów. W Cieszynie powstała trasa turystyczna „Szlak cieszyńskich bibliotek zabytkowych” z napisanym do niej przewodnikiem.

Obie placówki zadbały o promocję projektów. Utworzone zostały specjalne strony internetowe, zorganizowano konferencje i wystawy, przygotowano publikacje. Zamieszczone niżej teksty omawiają przebieg prac wykonanych w ramach projektów dofinansowanych z funduszy europejskich. Swoimi doświadczeniami dzielą się w nich bibliotekarze i konserwatorzy, którzy przygotowywali wnioski konkursowe oraz nadzorowali realizację programów sprawdzając jakość wykonywanych zadań i strzegąc zaplanowanych terminów.

Działania przeprowadzone w Ossolineum i Książnicy Cieszyńskiej były pierwszymi projektami zrealizowanymi w bibliotekach polskich dofinansowanymi z Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Wsparcie to pozwoliło przyspieszyć prace, których wykonanie jest bardzo kosztowne i czasochłonne. Dzięki konserwacji stan zachowania zabytkowych kolekcji znacznie się poprawił. Digitalizacja pozwoliła zabezpieczyć najcenniejsze stare druki przed kradzieżą. Opracowanie zbiorów spowodowało, że wiedza o zasobach bibliotek w Polsce znacznie wzrosła. Wszystkie te działania pozwalają sądzić, że cenne rękopisy i książki przetrwają niezniszczony przez kilka kolejnych stuleci.

Dorota Sidorowicz
Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Digitalizacja starych druków biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

Założenia i cele projektu

Digitalizacja starych druków stanowiła część projektu *Digitalizacja i konserwacja zbiorów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu* zrealizowanego dzięki wsparciu Islandii, Lichtensteinu i Norwegii w ramach mechanizmów finansowych Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Realizacja zamierzenia zaczęła się w marcu 2007 r., a zakończyła w grudniu 2009 r. Działania wstępne ruszyły w 2005 r., gdy dyrektor podjął decyzję o przystąpieniu do konkursu *Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego, w tym transportu publicznego i odnowy miast* ogłoszonego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zamiarem dyrekcji było zdobycie funduszy na zabezpieczenie, ochronę i upowszechnienie najcenniejszych starych druków.

Celem digitalizacji starych druków było zabezpieczenie książek przed zniszczeniem i kradzieżą oraz udostępnienie ich większej liczbie czytelników. Utrwalenie dzieł w formie cyfrowej umożliwia każdemu zainteresowanemu zapoznanie się z zabytkową książką i znacznie poszerza krąg jej odbiorców. Dzięki temu dostęp do tych zasobów kultury uzyskują osoby niepracujące w ośrodkach naukowych i instytucjach kulturalnych. Ponadto digitalizacja zapewnia obiektom zabytkowym przechowywanie w idealnych, magazynowych warunkach i zabezpiecza je przed kradzieżą i zniszczeniem.

Prace wstępne

Zasadność składania wniosku o digitalizację starych druków nie pozostawiała wątpliwości. Wszystkie drukowane książki z lat 1455-1800 to rzadkości bibliograficzne. Zbiór ten jest tradycyjnie wydzielany w bibliotekach ze względu na historyczną źródłową wartość tekstów i zabytkowy walor obiektów. Zgromadzone w Ossolineum stare druki uchodzą za cenne źródła do badań polskich dziejów, historii literatury, wiedzy przyrodniczej i ścisłej oraz rozwoju języka polskiego.

Pierwszy etap pracy polegał na przygotowaniu wniosku i zarysowaniu koncepcji projektu. Przeprowadzona została selekcja starych druków. Skanowane miały być wszystkie inkunabuły, najcenniejsze polonika, dzieła uznawane za najważniejsze w historii polskiej literatury i nauki, książki najbardziej poczytne, wydawnictwa periodyczne oraz ilustrowane książki obce XVI-XVIII w. Drugi etap działań polegał na

liczeniu objętości wszystkich wybranych druków polskich i dotyczących Polski, a książki obce zostały przejrane pod względem zawartości materiału ilustracyjnego.

Wybór obiektów

**Konserwacja i digitalizacja zbiorów
Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu**

DIGITALIZACJA STARYCH Druków – DRUKI OBCE
Zagraniczne książki naukowe i ilustrowane

Wilhelm Blaeuw (1616-1653): Cosmographia
Druk, Amsterdam: Apud W. Blaeuw, 1662.
Zawiera: 118 obrazów, 2 tablice, 100 wierszy i 1000 figur.
Zagraniczne wydanie XV wieku, wolumin 101/102.
Opisano w raporcie: XIX 102, zapisano w: 01-10007

Traktat o wiarze (T. 1), 1748
Forstner und Mosen, wolumin David Forstner, 1748-1748
Zawiera: 118 obrazów, 2 tablice, 100 wierszy i 1000 figur.
Zagraniczne wydanie XV wieku, wolumin 101/102.
Opisano w raporcie: XIX 102, zapisano w: 01-10007

Herbariusz (1687-1687) (s. 1-8): Herbariusz van Swinhoven
Zawiera: 118 obrazów, 2 tablice, 100 wierszy i 1000 figur.
Zagraniczne wydanie XV wieku, wolumin 101/102.
Opisano w raporcie: XIX 102, zapisano w: 01-10007

Hortus Herbarius (1687-1687) (s. 1-8): Hortus Herbarius
Zawiera: 118 obrazów, 2 tablice, 100 wierszy i 1000 figur.
Zagraniczne wydanie XV wieku, wolumin 101/102.
Opisano w raporcie: XIX 102, zapisano w: 01-10007

Herbariusz (1687-1687) (s. 1-8): Herbariusz
Zawiera: 118 obrazów, 2 tablice, 100 wierszy i 1000 figur.
Zagraniczne wydanie XV wieku, wolumin 101/102.
Opisano w raporcie: XIX 102, zapisano w: 01-10007

Herbariusz (1687-1687) (s. 1-8): Herbariusz
Zawiera: 118 obrazów, 2 tablice, 100 wierszy i 1000 figur.
Zagraniczne wydanie XV wieku, wolumin 101/102.
Opisano w raporcie: XIX 102, zapisano w: 01-10007

Supported by a grant from
Iceland, Liechtenstein and Norway
through the EEA Financial Mechanism

Inkunabuły

Ossoliński zbiór inkunabułów jest niewielki, zawiera 486 dzieł w 389 woluminach. Zespół ten tworzą głównie druki obce, są wśród nich najświetniejsze edycje europejskie XV-wieku: *Cosmographia* Ptolemeusza (Ulm, Lienhart Hol, 1482), czy *Liber chronicarum* Hartmana Schedla (Norymberga, Anton Koberger, 1493) oraz unikaty i rzadkości bibliograficzne, np. *Orationes* św. Brygidy (Rzym, Stephan Planneck, ok. 1488/90) czy *Herbarius* (Pasawa, Johannes Petri, ok. 1486). W kolekcji znajdują się także pierwsze książki wytłoczone w drukarniach działających na terenie Polski, np. *Expositio super toto Psalterio* Jana Turrecrematy (Kraków, Kasper Straube, ok. 1475), *Tractatus sacerdotalis de sacramentis* Mikołaja z Błonia (Wrocław, Kasper Elyan, ok. 1475). Projektem objęte zostały wszystkie inkunabuły. Oryginały wyłączono z obiegu czytelniczego, udostępniane są wyłącznie ich kopie cyfrowe w czytelni Działu Mikroform. Dzięki temu zabiegowi pomnikowe edycje sztuki drukarskiej są w pełni chronione.

Polonika XVI w.

Ossolińska kolekcja poloników XVI w. stanowi największy w Polsce zbiór druków tego stulecia. ZNiO posiada większość wydanego dorobku piśmiennictwa epoki Odrodzenia i Reformacji: literatury pięknej, politycznej, religijnej i naukowej. Zgromadzone tu zostało ponad 73% druków polskich tego stulecia, ponad 85% edycji krakowskich, a także ponad 30% książek dotyczących Polski lub autorów polskich wydanych za granicą. Najliczniejsza w tej grupie jest literatura piękna, reprezentowana przez dzieła poetów polsko-łacińskich, Filipa Kallimacha, Jana Dantyszka czy Klemensa Janickiego, a także najstynniejszych renesansowych pisarzy polskich: Jana Kochanowskiego i Mikołaja Reja. Licznie reprezentowana jest literatura polityczna i religijna, w zbiorze znajdują się dzieła Andrzeja Frycza Modrzewskiego i Piotra Skargi. W grupie tej znajduje się wiele dzieł naukowych: Mikołaja Kopernika, Macieja Miechowity i Stefana Falimirza, druków prawnych i kronik: Bartłomieja Groickiego, Marcina i Joachima Bielskich, Marcina Kromera. Ochrona tej bezcennej kolekcji jest jednym z najważniejszych zadań Działu. Do projektu wybrane zostały dzieła najbardziej znanych pisarzy polskich oraz rzadkości bibliograficzne. Zeskanowano 1142 dzieła spośród 3828 druków XVI w.

Polonika XVII i XVIII w.

Podobne kryteria doboru stosowane były podczas selekcji poloników XVII i XVIII w. Oprócz druków najważniejszych polskich pisarzy barokowych i oświeceniowych, wyszukane zostały także polskie książki ilustrowane.

W grupie poloników XVII w. literaturę piękną reprezentują między innymi poeci barokowi: Maciej Kazimierz Sarbiewski, Stanisław Grochowski i Wacław Potocki, literaturę polityczną i religijną: Krzysztof Opaliński, Wespazjan Kochowski, Stanisław Herakliusz Lubomirski, Szymon Starowolski oraz druki z ariańskiej oficyny wydawniczej działającej w Rakowie. Spośród dzieł naukowych wyróżniają się bogato ilustrowane dzieła astronomiczne Jana Heweliusza, rozprawy przyrodnicze Jana Jonstona i wspaniały zielnik Szymona Syreńskiego. W ramach projektu EOG zeskanowano 1263 druki z 11.784 woluminów zbioru.

Polonika XVIII w. to najliczniejsza ze wszystkich części starych druków. W magazynie przechowywane jest 23.785 woluminów, spośród których zdigitalizowano 1161 książek z czasów saskich i stanisławowskich. Literaturę piękną reprezentują dzieła Elżbiety Drużbackiej, Ignacego Krasickiego, Franciszka Karpińskiego, Franciszka Dionizego Książka, literaturę polityczną: pisma Adama Naruszewicza, Stanisława Staszica, Hugona Kołłątaja, mowy sejmowe i wiele druków ulotnych. Rozprawy naukowe Krzysztofa Kluka, podręczniki Komicji Edukacji Narodowej np. *Fizyka doświadczaniem potwierdzona* Józefa H. Osińskiego. Liczbę tę powiększają uwzględnione oddzielnie wydawnictwa periodyczne, czyli kalendarze i czasopisma.

Wydawnictwa periodyczne: czasopisma i kalendarze

Zachowany w Ossolineum zbiór czasopism stanowi jedną z większych kolekcji starej prasy w Polsce. Oprócz wielu kompletnych roczników tytułów osiemnastowiecznych, zarówno z epoki saskiej, jak stanisławowskiej, obejmuje także XVI- i XVII-wieczne

druki ulotne o charakterze prasowym, które dla historyków stanowią bezcenne źródła naukowe. Kalendarze zaliczane do dawnej literatury popularnej docierały do szerokiego kręgu czytelników. Wydawnictwa te stanowią dziś niezwykle rzadkość. Wiele z nich zginęło bezpowrotnie, gdyż po upływie roku, którego dotyczyły, były wyrzucane na makulaturę. Każdy zachowany zabytek to niezwykle cenne świadectwo epoki. Do projektu weszły 174 tytuły kalendarzy (403 roczniki) oraz 153 tytuły czasopism (310 roczników).

Druki obce XVI-XVIII w.

Biblioteka Ossolineum gromadzi głównie polonika, dlatego książki obce stanowią najmniejszą ilościowo grupę w projekcie EOG. Kluczem do wyboru druków obcych był ich materiał ilustracyjny. Ze względu na to, że w bibliotekach łupem złodziei często padały tablice z ilustracjami, zapadła decyzja o ochronie tego fragmentu kolekcji. Łącznie zeskanowano 583 druki obce z 25.580 woluminów przechowywanych w magazynie. Spośród publikacji renesansowych najciekawsze są edycje pisarzy antycznych tłoczone w znanych oficynach, np. *Vergilius cum commentariis* czyli zbiorowe wydanie dzieł rzymskiego poety, które wyszło spod pras weneckiej oficyny Giuntów. Największym zdigitalizowanym dziełem jest Biblia wydrukowana w Amsterdamie w 1643 r., która zawiera liczne drzeworyty o tematyce religijnej oraz mapy i plany Ziemi Świętej. Z książek XVIII-wiecznych najliczniej reprezentowane są dzieła podróżnicze i przyrodnicze, które często zawierają ręcznie kolorowane miedzioryty.

Przebieg prac

Po otrzymaniu informacji o wygranej w konkursie zaczęto kontynuować rozpoczęte wcześniej prace. W Dziale Starych Druków na podstawie inwentarzy opracowane zostały spisy druków umożliwiające ich identyfikację i opis. Konserwator papieru i skóry sprawdzał stan zachowania obiektów. Książki narażone na zniszczenie zostały poddane drobnym naprawom: podklejane były naderwane karty, mocowane klejem i bibułką karty luźne.

Dział Administracyjny w porozumieniu z Działem Mikroform przygotował przetarg na wykonanie usługi skanowania starych druków. Do przetargu stanął tylko jeden oferent — firma „Digital-Center, Mikrofilm-Center” z Poznania. Digitalizacja objąć miała 1.207.800 stron starych druków. Wykonawca zobowiązał się jednak do wykonania liczby 1.500.000 skanów i klatek mikrofilmowych starych druków. „Digital-Center” zaprojektowało okładkę oraz nadruk na płytę DVD według przygotowanych przez pracowników Ossolineum wzorów.

W pracowni wynajętej przez „Digital-Center” w ZNiO zatrudnione zostały 4 osoby. Dwie z nich pracowały na skanerach, dwóch fachowców opracowywało skany, naprostowując je i przetwarzając pliki archiwalne w formacie TIFF na pliki prezentacyjne PDF i DjVU. Konwerter przetwarzał pliki graficzne uzyskane na drodze skanowania na wersję analogową, czyli mikrofilm. Zatrudniony we Wrocławiu zespół wspierany był przez współpracowników z Poznania, którym wysyłano skany do obróbki. Skanowanie starych druków zasadniczo nie sprawiało wykonawcom trudności. Trudności pojawiały się przy pracy z książkami o dużym formacie, grubych

grzbietach, oprawnych w deski i skórę, które nie pozwalały się wystarczająco otwierać. Z tego powodu skany wychodziły krzywe i wymagały dodatkowej obróbki na komputerze. Książki wydawane były z magazynu działu protokolarnie.

Przebieg prac w liczbach

Lp.	Rok digitalizacji	Typ zbiorów	Liczba zdigitalizowanych tytułów		Liczba woluminów w magazynie (cały zasób ZNiO)
1	2007	Inkunabuły	486		386
2	2007	Polonika XVI w.	1143		3834
3	2007	Obce XVI w.	247		3442
4	2007/2008	Polonika XVII w.	1265		11784
5	2008	Obce XVII w.	266		3660
6	2008/2009	Polonika XVIII w.	1161		23815
	2009	Obce XVIII w.	70		18478
8	2008	Kalendarze	174 tytuły	403 roczniki	713 roczników wydawnictw
9	2008/2009	Czasopisma	153 tytuły	310 roczników	periodycznych
RAZEM zdigitalizowano:			4965 tytułów		5342 woluminy

Digitalizacja starych druków zakończona została w grudniu 2009 r., zgodnie z planem. Wykonanych zostało 1.500.000 skanów i klatek mikrofilmowych starych druków. Wszystkie powracające z pracowni „Digital-Center” stare druki oznaczono literą „D”. Macierz archiwalna w formacie TIFF przechowywana jest w Dziale Komputeryzacji, a płyty DVD z danymi w formacie PDF i DjVU oraz mikrofilmy w Dziale Mikroform. Płyty w formacie PDF udostępniane są w czytelni tego działu, pliki DjVU stopniowo udostępniane są w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej. Wszystkie trzy cyfrowe formaty są dodatkowo przegrywane na twarde dyski i przechowywane w Dziale Komputeryzacji. Mikrofilmy negatywowe jako dokumenty archiwalne nie są udostępniane.

Promocja projektu

Projekt *Digitalizacja i konserwacja zbiorów biblioteki ZNiO we Wrocławiu* obejmował również działania promocyjne. W pierwszym roku realizacji zadania na stronie internetowej Ossolineum znalazły się informacje o realizacji projektu dofinansowanego z funduszy mechanizmów finansowych EOG. Omówione tam zostały założenia i cele projektu, szczegóły dotyczące konserwacji rękopisów i digitalizacji starych druków. Zainteresowani mogli również zapoznać się ze stanem zaawansowania prac. W latach kolejnych przygotowane zostały plakaty oraz wydawane kwartalnie broszurki informacyjne. W grudniu 2009 r. przygotowana została konferencja oraz wystawa, które miały na celu podsumowanie i promocję zrealizowanego projektu dofinansowanego z funduszy europejskich.

Podsumowanie i wnioski

Projekt *Konserwacja i digitalizacja zbiorów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu* realizowany dzięki wsparciu udzielonemu przez Islandię, Lichtenstein i Norwegię w ramach mechanizmów finansowych Europejskiego Obszaru Gospodarczego został zrealizowany zgodnie z zamierzeniami. Dzięki niemu udało się uzyskać w krótkim czasie kopie cyfrowe ponad 5300 woluminów starych druków, co należy uznać za duży sukces biblioteki.

Digitalizacja pozwoliła na wyłączenie oryginałów z obiegu czytelniczego. Zapisanie druków na dyskach optycznych dokumentuje ich obecny stan, a także uniemożliwia ewentualną dewastację. Digitalizacja pozwoliła również na elektroniczne udostępnianie zabytków na platformie Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej (DBC). W pierwszej kolejności umieszczane są tam polonika XVI w. oraz czasopisma i kalendarze, gdyż takie było zapotrzebowanie zgłoszone przez polskie środowisko naukowe. Wszystkie publikowane w DBC stare druki są opracowywane zgodnie z wewnętrzną *Instrukcją tworzenia opisu bibliograficznego (metadanych) w formacie Dublin Core w konsorcjum Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej*. Ustalana jest właściwa pisownia nazwiska autora dokumentu (zgodną z Narodowym Uniwersalnym Katalogiem Centralnym NUKAT), przepisywane są pełne tytuły dzieł, podawane są również ujednolicone hasła dla drukarzy, wydawców, nakładców i innych osób odpowiedzialnych za wydanie książki. Opisy w DBC wyposażane są również w hasła przedmiotowe (słowa kluczowe). Dzięki temu powstaje kolejny katalog zbiorów biblioteki Ossolineum.

Projekt dofinansowany z funduszy EOG pozwolił bibliotece Ossolineum wysunąć się na czoło innych placówek przechowujących stare druki pod względem ich digitalizacji i zdalnej prezentacji. Realizowany przez Bibliotekę Narodową projekt CBN Polona zawiera 542 stare druki. W DBC jest obecnie 545 starych druków ze zbiorów ZNiO. Planowane jest umieszczenie DBC wszystkich objętych projektem dzieł. Po trzech latach realizacji zamierzenia i udostępniania starych druków drogą elektroniczną widać, że zainteresowanie zabytkową książką jest duże. Dlatego wytyczony podczas pisania wniosku o digitalizację starych druków cel, którym była popularyzacja i zwiększenie dostępności do tych obiektów, udaje się Ossolineum w pełni realizować.

Dylematy konserwatorskie związane z realizacją projektu na konserwację rękopisów ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

Konserwatorzy zatrudnieni w Ossolineum, przystępując do prac związanych z przygotowaniem wniosków o pozyskanie dotacji z mechanizmu finansowego EOG, a następnie do realizacji projektu „Konserwacja i digitalizacja zbiorów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu”, byli przekonani, że jego realizacja będzie bardzo ważnym elementem działań podejmowanych w bibliotece w celu właściwej konserwacji i ochrony zbiorów. Po raz pierwszy braliśmy udział w przedsięwzięciu, w którym bardzo duża liczba zbiorów była poddawana konserwacji w specjalistycznej pracowni działającej poza siedzibą Ossolineum i mieliśmy obawy odnośnie przebiegu jego realizacji.

Do roku 2007 opiekę nad zbiorami sprawowała własna Pracownia Konserwatorsko-Introligatorska. Posiada ona długą tradycję, ale dopiero od 1997 r. w jej strukturach zaczął pracować dyplomowany konserwator papieru i skóry, a w czasie przygotowania wniosku zatrudnionych było dwóch specjalistów w tej dziedzinie. W ciągu 10 lat udało się przekazać osobom opiekującym się zbiorami wiedzę o zasadach prawidłowej ochrony zbiorów oraz nowoczesnej konserwacji, zarówno bezpośredniej, jak i pasywnej. W tym czasie realizowany był jednocześnie ambitny program unowocześniania magazynów, który polegał na sukcesywnym wprowadzaniu pełnej klimatyzacji, zakupie sprzętu magazynowego, stopniowej wymianie opakowań ochronnych. Pozwoliło to nam uświadomić sobie, jak wielkie są jeszcze potrzeby w tym zakresie.

Przystąpienie do konkursu na pozyskanie dotacji z mechanizmu finansowego EOG, która miała być przeznaczona na konserwację i digitalizację zbiorów, pozwoliło Ossolineum starać się o środki na wykonanie bardzo potrzebnych zadań. Konserwacja 127 rękopisów z bezcennej kolekcji ossolińskiej udostępniła naukowcom spuściznę, z której korzystanie było ograniczone ze względu na zły stan zachowania. Dzięki wykonaniu 1500 tys. skanów z ok. 5 tys. starych druków szersze grono czytelników posiada dostęp do ich treści, bez narażania oryginalnych dzieł na zniszczenie. Konserwatorzy zyskali czas na przeprowadzenie specjalistycznych i czasochłonnych zabiegów konserwatorskich oraz prac zabezpieczających bez ograniczania korzystania z poszczególnych dzieł dzięki istnieniu wersji wirtualnej.

Pierwszym dylematem, z którym musieliśmy się uporać było przyjęcie kryteriów wyboru rękopisów przewidzianych do konserwacji. Czy będzie nim znaczenie dzieła dla historii, kultury, sztuki rozumianego jako zabytek dziedzictwa narodowego, czy o wyborze zadecyduje stan zachowania obiektu. Decydując się na selekcję rękopisów poważnie uszkodzonych, trzeba było wybrać między obiektami nigdy nie konserwowanymi a tymi, które zostały w przeszłości źle zabezpieczone. Zastosowane w dawnej konserwacji metody narażają dziś obiekty na postępującą, niewidoczną na pierwszy rzut oka, destrukcję. Zanim powstała ostateczna lista rękopisów dokonano przeglądu znacznie większej liczby zabytków. W wybranej grupie XIV-, XV- i XVI-wiecznych rękopisów w postaci kodeksów obiekty miały przede wszystkim poważne uszkodzenia opraw. Często dotyczyło to opraw wtórnych, wykorzystujących skórę lub pergamin z okładek innych obiektów. Był to wynik bardzo popularnego w XIX wieku powtórnego oprawiania zbiorów i pozbawiania ich przez to oryginalnego, historycznego i artystycznego wyrazu. Najczęściej poważnemu uszkodzeniu uległa konstrukcja kodeksów — szycie, grzbiety, kapitałki, a oprawy pozbawiono zapinek, okuć lub wiązań. Przyczyniło się to do postępujących uszkodzeń mechanicznych, zabrudzeń kart papierowych lub pergaminowych.

Wiele rękopisów w wyniku złych warunków przechowywania, w szczególności na skutek zawilgocenia lub zalania, uległo silnej destrukcji pod wpływem mikroorganizmów. Na obiektach mogliśmy obserwować tzw. puszystą korozję papieru — jego miękkość, osłabienie, podatność na uszkodzenia mechaniczne, silne zmiany barwne podłoża — najczęściej żółte, fioletowe, brązowe i czarne plamy grzybowe. Na kartach pergaminowych widoczna była ich żelatynizacja oraz przebarwienia. Znaczna część rękopisów uległa nieodwracalnym procesom niszczenia pod wpływem atramentów. Zmiany powstawały w miejscach zapisanych atramentami żelazo-galusowymi. Na papierze i pergaminie występowały brązowe przebarwienia podłoża, zmalała wytrzymałość mechaniczna podłoża, a z czasem pojawiły się ubytki — tzw. wżery atramentowe.

Drugim zadaniem konserwatorów było prawidłowe przygotowanie programów konserwatorskich wytypowanych rękopisów. Już na etapie wstępnego przeglądu zespołu zrezygnowaliśmy z przygotowania szczegółowych założeń konserwacji dla poszczególnych obiektów. W Pracowni Konserwatorsko-Introligatorskiej ZNiO opisany został stan zachowania każdego rękopisu oraz oszacowany czas potrzebny na wykonanie konserwacji. Wybrane rękopisy bardzo się różniły. Powstały na pergaminie i papierach: ręcznie czerpanych, maszynowych, bibułach, kalkach. Miały

formę kodeksów, poszytów i teczek z luźnymi dokumentami. Oprawy wykonane były z różnych materiałów: drewniane i tekturowe okładki, skórzane, pergaminowe i płócienne okładziny, zapinki oraz skórzane i bawełniane taśmy wiążące.

Przy tak dużej złożoności i różnorodności, różnym stopniu uszkodzenia rękopisów określenie czasu pracy niezbędnego do wykonania zadania było trudne. Wieloletnie doświadczenie, zdobyte między innymi w Pracowni Konserwatorsko-Intrologatorskiej Ossolineum, oraz wykonywanie konserwacji podobnych zespołów archiwalnych dokumentów i kodeksów rękopiśmiennych pozwoliło uniknąć większych błędów. Dla prawidłowego określenia rzeczywistego czasu pracy przy bardziej przewidywalnych jednostkach archiwalnych, w pracowni przeprowadzona została próbna konserwacja jednego rękopisu, co dało możliwość precyzyjnego ustalenia czasu spędzanego przy konserwacji.

Opracowane założenia konserwacji uwzględniały wszystkie zabiegi, jakie można wykonać na tego typu obiektach. Program ten miał być wytyczną do opracowania szczegółowych programów konserwatorskich przez wykonawcę wyłonionego w drodze przetargu, indywidualnie dla każdego obiektu. W trakcie realizacji projektu wszystkie zabiegi konserwatorskie musiały być zatwierdzone przez inżyniera projektu ds. konserwacji rękopisów, który nadzorował merytorycznie przebieg konserwacji.

Trzeci problemem, przed jakim stanęliśmy, było określenie poziomu wynagrodzenia za wykonane prace konserwatorskie. Konserwatorzy dzieł sztuki w Polsce posługują się na ogół cennikiem opracowanym przez zespół ekspertów Związku Polskich Artystów Plastyków, sekcji konserwatorów i restauratorów dzieł sztuki opublikowanym w „Biuletynie Konserwatorów Dzieł Sztuki” 2001 nr 12. Wycena podawana jest w procentach za 1 dcm² konserwowanego obiektu. Kwotę oblicza się od podstawy, którą stanowi średnie wynagrodzenie w kraju podawane przez Główny Urząd Statystyczny. Według przeliczników koszt konserwacji 1 dcm rękopisu na papierze wynosił w tym czasie od 20 do 60 zł. W podobny sposób wycena dokonywana jest przez Polską Izbę Artystów Konserwatorów Dzieł Sztuki.

Posługując się tymi cennikami, trzeba dokładnie obliczyć powierzchnię konserwowanych obiektów, co — szczególnie przy niejednorodnych zespołach archiwalnych — byłoby zadaniem czasochłonnym. Przy tak dużym projekcie wymagającym wyłonienia wykonawcy w drodze przetargu, zastosowanie takiego sposobu wyceny w specyfikacji przetargowej bardzo utrudniłoby jej czytelność. O wyborze innej metody zdecydowało jednak to, że cenniki takie nie funkcjonują w Unii Europejskiej, a do jej wymogów trzeba było podporządkować przygotowywany wniosek. Coraz powszechniejszą metodą wyceny prac konserwatorskich jest określenie czasu pracy przy zabytkowym obiekcie i przyjęcie określonej stawki godzinowej. W omawianych cennikach można znaleźć też takie rozwiązanie dla prac nietypowych. Stawka godzinowa w odniesieniu do nich kształtuje się na poziomie 2 — 6% stawki podstawowej, a czasem 4 — 15%, co uzależnione jest od stopnia skomplikowania prac.

Na podstawie rozmów telefonicznych z indywidualnymi konserwatorami oraz z pracownikami Biblioteki Narodowej w Warszawie, Biblioteki Głównej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie otrzymano

informację, że godzina pracy wyceniana była w tym czasie na poziomie od 30 do 180 zł. Należy tu wyjaśnić, że przewidywany czas konserwacji był z założenia tzw. czasem czystej pracy. Nie przewidywał on przerw wynikających z procesów technologicznych (np. kwarantanna po dezynfekcji, stabilizowanie papierów w prasie itp.). Różnił się on więc zasadniczo od okresu przebywania obiektów w pracowni konserwatorskiej.

Czwartym dylematem było określenie kryteriów wyboru wykonawców do tak odpowiedzialnego zadania. Ossolineum w swojej działalności w zakresie ochrony i konserwacji zbiorów bazuje zasadniczo na pracy zatrudnionych konserwatorów. Wynika to z negatywnych doświadczeń z powierzaniem zbiorów pracownikom zewnętrznym, w czasach gdy brakowało w macierzystej bibliotece specjalistów w tej dziedzinie. Innym powodem ostrożności była troska o bezpieczeństwo bezcennych zbiorów gromadzonych w księżnicy. Te właśnie czynniki zaważyły na bardzo wysokich wymaganiach postawionych przez Ossolineum przyszłym wykonawcom prac, którzy mieli być wyłonieni w drodze przetargu. Prace konserwatorskie miały być prowadzone w pracowni wyposażonej w sprzęt niezbędny do wykonania dzieła, jak i właściwie chronionej pod względem zabezpieczenia przeciwpożarowego, antywłamaniowego, miejsca te musiały też posiadać monitorowanie obiektu i — co okazało się wymogiem najtrudniejszym do zaakceptowania przez wykonawców — ochronę fizyczną.

Postawiono zainteresowanym firmom wysokie wymagania dotyczące zespołu, który miał przeprowadzić konserwację naszych zbiorów. Koniecznym było zatrudnienie co najmniej czterech konserwatorów z dyplomem Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie lub Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w zakresie konserwacji papieru i skóry, posiadających odpowiedni, minimum 5-letni, staż pracy i legitymujących się realizacjami o problematyce zbliżonej do naszych obiektów.

Znalezienie wykonawcy okazało się zadaniem trudnym. Do przetargu ostatecznie zgłosiło się tylko konsorcjum związane specjalnie do realizacji tego projektu: Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków S.A. w Warszawie — lider konsorcjum, Ars Veta, Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa Dariusz Subocz w Grębocinie, Agnieszka Ciesielska, Konserwacja Dzieł Sztuki we Włocławku. Spełniło ono wymogi formalne, a przeprowadzona przez pracowników Ossolineum ocena Pracowni Konserwacji Grafik Książek i Archiwaliów Polskich Pracowni Konserwacji Zabytków w Toruniu potwierdziła dobre przygotowanie jej do przyjęcia tak odpowiedzialnego zlecenia.

Mamy świadomość, że stawiając wykonawcy tak wysokie wymagania, ograniczyliśmy możliwość uczestniczenia w naszym projekcie mniejszych zespołów, konsorcjów skupiających konserwatorów działających indywidualnie. Chcieliśmy uniknąć rozproszenia zbioru rękopisów po wielu małych pracowniach, nie zawsze posiadających właściwe zabezpieczenia. Utrudniona byłaby poza tym właściwa kontrola przebiegu prac konserwatorskich.

Formalny wymóg zatrudnienia przy realizacji projektu tzw. inżyniera projektu był zbieżny ze stosowaną w Ossolineum praktyką udziału konserwatora zbiorów, kierownika Pracowni Konserwatorskiej we wszystkich działaniach związanych z ochroną zbiorów. Pośredniczyłam więc między Ossolineum a konsorcjum w

rozwiązywaniu wszelkich problemów zarówno formalnych, jak i merytorycznych. Początkowo spotkania odbywały się raz w miesiącu, później średnio co 6 tygodni.

Realizacja projektu trwała od czerwca 2007 r. do października 2009 r. Współpraca z wykonawcami układała się dobrze. Zatrudniony przez lidera konsorcjum Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków S.A. zespół 7 konserwatorów papieru i skóry złożony zarówno z młodych, jak i doświadczonych osób, uzupełniony przez pozostałych członków konsorcjum, sumiennie i starannie wykonał swoje zadania. Prace prowadzone były w Pracowni Konserwacji Działa Sztuki Grafiki i Archiwaliów w Toruniu oraz okresowo w Pracowni Konserwatorskiej Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa Ars Veta w Grębocinie.

W trakcie realizacji projektu na bieżąco musieliśmy rozwiązywać wiele problemów wymagających zmian w programach konserwatorskich. Dotyczyły one przede wszystkim rękopisów XIV-, XV- i XVI-wiecznych. Wynikało to z niemożliwych do przewidzenia efektów złożonej, często nieprawidłowej budowy kodeksów, wielokrotnych napraw czy wykorzystywania do oprawiania skór i pergaminów z innych obiektów.

Poważnym problemem dla wykonawców był sposób wykonania oprawy poszytowej zespołów archiwalnych, uwzględniający jego niejednorodność pod względem wielkości, liczby kart, rodzajów materiałów piśmienniczych czy obecność pieczęci różnego rodzaju. Decyzja, w jaki sposób ma zostać oprawiony obiekt, podejmowana była wspólnie, także w konsultacji z pracownikami Działu Rękopisów ZNiO.

Rękopisy (127 obiektów) przechowywane są na wydzielonych specjalnie dla nich regałach kompaktowych, łącznie z dokumentacją konserwatorską przeprowadzonych prac. Magazyn jest nowoczesny, bez dostępu światła dziennego, w pełni klimatyzowany, zabezpieczony przed pożarem i kradzieżą. Każdy rękopis jest specjalnie oznakowany przez logo projektu. Zespół archiwalny posiada naklejkę na jednej z wyklejek, natomiast rękopisy zabytkowe na pudłach ochronnych. Czytelne i zgodne z wymogami Unii Europejskiej jest też logo, które zostało umieszczone na karcie tytułowej dokumentacji konserwatorskich posiadających jednakową szatę graficzną.

Doświadczenia zdobyte przy realizacji projektu oceniamy bardzo pozytywnie. Ossolineum zyskało możliwość wykonania konserwacji większego zespołu obiektów, czemu nie mogłaby sprostać niewielka pracownia konserwatorska. Realizacja projektu wymusiła świeże spojrzenie na zbiory, pozwoliła z szerszej perspektywy ocenić problemy związane z profilaktyką konserwatorską, zmusiła do planowania zadań na większą skalę. Przygotowując wniosek poznaliśmy dokładniej zbiory i ich stan zachowania, dlatego jest nam teraz łatwiej określić potrzeby w zakresie ochrony i konserwacji.

Wiemy, że starając się o pozyskanie środków możemy zarówno poddać konserwacji dalsze cenne obiekty, zastanowić się nad problemem konserwacji zbiorów XIX–XX - wiecznych, jak i podjąć działania profilaktyczne, takie jak np. rozwiązanie na szerszą skalę problemów z opakowaniami ochronnymi książek, rękopisów czy oprawą obiektów artystycznych, grafik, rysunków, ect.

Mamy też nadzieję, że dzięki takim projektom rozwinie się w Polsce rynek usług konserwatorskich. W chwili obecnej zarówno Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków S.A. z dobrze przygotowaną Pracownią Konserwacji Dzieł Sztuki Książek i Archiwaliów w Toruniu, jak i Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa w Grębocinie, mogą spełnić wysoko postawione wymagania poważnych, posiadających cenne zbiory zleceniodawców — bibliotek i muzeów.

Digitalizacja starodruków ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Techniczny aspekt realizacji projektu.

Przygotowanie techniczne do realizacji projektu

Decyzja o przyznaniu Zakładowi Narodowemu im. Ossolińskich środków z puli funduszy europejskich na digitalizację i konserwację najcenniejszej kolekcji starych druków zapadła pod koniec 2006 r. Kopie cyfrowe starych druków wpłynęły do zbiorów Działu Mikroform po upływie kilku miesięcy. Działania nad projektem dofinansowanym z funduszy EOG rozpoczęły się w styczniu 2007 r., lecz pierwsze płyty DVD z utrwalonymi cyfrowo książkami wpłynęły do ossolińskich zbiorów dopiero pod koniec marca tego roku. Na początkowe opóźnienia wpłynęła długa procedura przetargowa, której celem było wyłonienie wykonawcy usługi skanowania oraz znalezienie firmy zewnętrznej nadzorującej przebieg prac, nazwanej menedżerem projektu.

W czasie oczekiwania na rozstrzygnięcie przetargów w działach ZNiO trwały prace przygotowawcze do realizacji przedsięwzięcia. W Dziale Mikroform zatrudniono inżyniera projektu ds. digitalizacji, który zajmować się miał kontrolą napływających skanów. Do opracowania i merytorycznej oceny jakości zbiorów mikrofilmowych utworzono stanowisko inżyniera projektu ds. mikrofilmowania. W Dziale

Komputeryzacji utworzono system zarządzania bazą danych, która pomogła zewidencjonować całość wykonanych prac.

W marcu 2007 r. wybrany został wykonawca procesu digitalizacji starych druków. Była to firma „Digital-Center, Mikrofilm-Center” z Poznania. Natychmiast po podpisaniu umowy wykonawca przystąpił do organizacji pracowni. Tydzień po zawarciu porozumienia z Ossolineum zatrudnieni przez firmę fachowcy rozpoczęli skanowanie starodruków. Pierwszy materiał cyfrowy został przekazany inżynierowi 26 marca 2007 r. Było to niespełna 20 tysięcy skanów zapisanych na 81 płytach DVD oraz utrwalonych na 16 szpulach mikrofilmowych. Oddany produkt stał się podstawą do dyskusji pomiędzy wykonawcą z zleceniodawcą na temat dalszej współpracy. Doprecyzowano wiele kwestii technicznych. Ustalono metodę oznaczania płyt i szpul mikrofilmowych. Określono sposób nazywania skanów oraz kompletnych dokumentów elektronicznych. Opracowano szczegółowy wzorzec dokumentacji towarzyszący każdej dostarczonej partii mikrofilmów i dysków optycznych.

Wymogi techniczne skanerów oraz przygotowanie pracowni

Pracownia wykonawcy została zlokalizowana w budynku Ossolineum przy ul. Szewskiej we Wrocławiu. Władze ZNiO zobowiązały się przekazać na ten cel kilka własnych pomieszczeń. Rozwiązanie to podyktowane zostało względami bezpieczeństwa. Dyrekcja ZNiO postanowiła, że wartościowe obiekty zabytkowe nie będą opuszczały murów Ossolineum. Książki wydawano partiami z magazynu Działu Starych Druków. Pracownicy firmy skanującej protokolarnie odbierali woluminy, przynosili do wynajmowanych pomieszczeń, a następnie wykonywali z nich odbitki. Pracownia cyfrowa zlokalizowana w budynku przy ul. Szewskiej została wyposażona przez centralny oddział „Digital Center” z Poznania w dwa wysokiej klasy skanery Zeutschel OS 10000. Oba modele różniły się wielkością obszaru skanowania i umożliwiały digitalizację zarówno małych jak i dużych formatów książek. Był to sprzęt przeznaczony specjalnie do utrwalania zbiorów bibliotecznych i archiwalnych. Szczególną cechą obu wymienionych skanerów był krótki czas naświetlania obiektów. Lampa przebiegała wzdłuż każdej karty w ciągu 0,3 sekundy. Światło emitowane w formie cienkiej wiązki pozbawione było promieniowania podczerwonego i ultrafioletowego, które powoduje uszkodzenia w strukturze zabytkowego papieru. Do skanerów dołączono oprogramowanie, które pozwalało na wypłaszczanie obrazów na etapie ich skanowania oraz eliminowało powstające refleksy świetlne. Uzupełnieniem wyposażenia pracowni „Digital-Center” był konwerter Zeutschel OP 500. Urządzenie to służyło do przenoszenia cyfrowej postaci plików na taśmę mikrofilmową. Każda książka skanowana była jednokrotnie, a wszystkie materiały pochodne sporządzano z jednej kopii cyfrowej. Taka procedura wykonywania odbitek i właściwości użytego sprzętu dawały pewność, że ossolińskie zbiory nie ulegną uszkodzeniom.

Rodzaje materiałów i typy plików

Produktem digitalizacji były skany zapisane na płytach DVD w trzech formatach o różnym typie przeznaczenia. Format TIFF to jeden z podstawowych formatów zapisu plików graficznych. Jest uniwersalny i czytelny dla większości systemów operacyjnych i programów graficznych. Pozwala na bezstratną kompresję, co

oznacza, że zapis pliku na dysku umożliwi najmniej w stosunku do oryginału zniekształcenie obrazu. W tym formacie zapisywane były surowe skany pojedynczych kart książki. Nie poddano ich żadnym przekształceniom, a w przyszłości mogą służyć jako materiał wyjściowy do tworzenia innych postaci dokumentów elektronicznych. Ten typ zapisu plików określa się mianem macierzy archiwalnej. Na potrzeby projektu „TIFF-y” zapisywane były na dyskach optycznych z rozdzielczością 300 dpi (300 punktów na cal) z 24 bitowym odwzorowaniem kolorów (po 8 bitów na każdy kanał koloru : czerwony, zielony, niebieski). W zależności od formatu książki jedna strona starego druku, zeskanowana i zapisana w formacie TIFF zajmowała od kilku do kilkudziesięciu megabajtów. Zapisane w tym formacie cyfrowe kopie oryginałów Ossolińskich starodruków są najważniejszym produktem digitalizacji, gdyż dokumentują stan zabytków w chwili ich skanowania.

Macierz archiwalna przechowywana jest w Dziale Mikroform ZNiO. Pliki utrwalone na płytach DVD zapakowane są w papierowe obwoluty i składowane w przystosowanych do tego celu plastikowych kontenerach. Płyty zawierające skany zapisane w formacie TIFF wyłączone są z obiegu czytelniczego. Mają znaczenie archiwalne i wykorzystuje się je sporadycznie, najczęściej wtedy gdy kopia użytkowa dokumentu zapisana w formacie PDF lub DjVu jest nieczytelna. Stanowią one podstawę do wykonania kopii zastępczej pliku.

Format PDF to popularny sposób zapisu plików opracowany przez firmę ADOBE Systems. Umożliwia osadzanie w tworzonych dokumentach sformatowanego tekstu, grafik, hiperłączy, formularzy, przycisków nawigacyjnych i elementów multimedialnych. Podczas konwersji na plik PDF obrazy o dowolnym formacie graficznym ulegają przekształceniu na JPEG. PDF jest formatem uniwersalnym i przenośnym. Oznacza to, że jego odtworzenie jest możliwe na komputerach zaopatrzonych w różne systemy operacyjne. Warunkiem odczytu jest instalacja przeglądarki rozpowszechnianej bezpłatnie przez firmę ADOBE. PDF stanowi kopię prezencyjną każdego starodruku zeskanowanego w ramach projektu EOG. Pracownicy firmy „Digital Center” przycinali i naprostowywali obrazy stron zapisane w formacie TIFF i na ich podstawie tworzyli pliki PDF. Przy użyciu programu Adobe Acrobat pojedyncze skany stron książki zamieniane były na kompletny, odpowiadający oryginałowi dokument elektroniczny. Na początku cyfrowej kopii umieszczono kartę informacyjną obiektu, a system zakładek ułatwiał nawigowanie pomiędzy poszczególnymi stronami publikacji. Płyty DVD z plikami w formacie PDF przechowywane są w magazynie Działu Mikroform. Dokumenty w tej formie udostępniane są czytelnikom, i z tego powodu zapisane na płytach z ozdobnym nadrukiem i logo EEA Grants. Obwoluty płyt zawierają informację o instytucji współfinansującej projekt oraz o wykonawcy usługi skanowania.

Format DjVu to jeden z mniej popularnych sposobów zapisu plików graficznych. Główną jego cechą jest nowatorski system kompresji obrazu. Podstawą technologii DjVu jest segmentacja obrazu. Polega ona na rozdzieleniu struktury obrazu na dwie warstwy: tekst i tło. Warstwa tła zapisywana jest z mniejszą rozdzielczością, warstwa tekstu z niezmienną rozdzielczością grafiki cyfrowej. W wyniku tego zabiegu uzyskuje się obraz o dobrych parametrach technicznych i bardzo małej pojemności. Plik (np. pojedyncza strona książki) utrwalony jako DjVu zajmuje średnio 100 razy mniej powierzchni na dysku, niż ten sam obraz zapisany jako TIFF, oraz 10 razy

mniej niż odpowiadający mu PDF. Wykonane na potrzeby projektu EOG kopie w formacie DjVu przeznaczone są do publikacji w zasobach Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej (DBC). Dyski optyczne z plikami DjVu przechowywane są w magazynie Działu Mikroform i nie podlegają wypożyczeniom. Płyty zapakowane zostały w papierowe koperty zawierające nadrukowaną informację o zawartości i oznaczenie sygnaturowe. Dyski DjVu udostępnia się jedynie pracownikom ZNiO przygotowującym publikacje do DBC.

Uzupełnieniem każdej serii płyt DVD był ten sam zestaw cyfrowych odbitek utrwalony na negatywowej taśmie mikrofilmowej. W celu zabezpieczenia danych wszystkie materiały cyfrowe uzyskane w ramach projektu poddano dodatkowej archiwizacji. Dział Komputeryzacji ZNiO zabezpieczył dane na dyskach twardych i taśmach magnetycznych.

Przebieg prac i sprawozdawczość

Opisywany projekt zakładał wykonanie 1,5 miliona kopii stron starodruków. Firma „Digital-Center” przekazywała rocznie do Działu Mikroform ok. 500 tys. skanów utrwalonych na płytach DVD i na mikrofilmach, zgodnie z zawartą umową. Przeciętna miesięczna faktura obejmowała 42.000 skanów. Liczba nośników przypadających na każdą dostawę materiału cyfrowego przekazanego przez wykonawcę kształtowała się w granicach od 100 do 400 płyt zawierających pliki TIFF, od 8 do 15 płyt DVD z plikami PDF, 1 dysk z plikami DjVu oraz od 30 do 34 szpul mikrofilmowych. Czynnikiem decydującym o liczbie nośników dostarczanych miesięcznie był format książek, które były wzorem wykonanych kopii cyfrowych. Największą objętościowo zdigitalizowaną pozycją jest bogato zdobiona biblia holenderska *Biblia dat id: Die gantsche H. Schriffture.* (Amsterdam, J. P. Wachter, 1643) o wymiarach 35x58 cm, złożona z 1650 kart. Aby ją utrwalić wykonawca zużył 24 płyty DVD.

Przyjmowaniem nośników cyfrowych i analogowych od pracowników „Digital Center” zajmowali się inżynierowie projektu. Po odebraniu miesięcznej partii materiału w postaci płyt i mikrofilmów oceniali merytoryczną jakość produktów. W pierwszej kolejności sprawdzano poprawność dokumentacji dołączonej do dysków i szpul. W skład kompletu dokumentów wchodziła faktura, protokół przekazania (zawierał informacje o ilości i typie nośników) oraz specyfikacje (szczegółowy wykaz zdigitalizowanych starodruków z podaniem liczby skanów dla każdego z nich i podliczeniem kosztu wykonania). Wykonawca przygotowywał specyfikacje dla każdego rodzaju formatu plików i dla skanów utrwalonych na taśmie mikrofilmowej. Sprawdzone dokumenty były odsyłane do Działu Finansów ZNiO, gdzie poddawano je ocenie finansowo-księgowej i przekazywano do menedżera projektu, którym została firma „Ingenis sp. z o.o.” z siedzibą w Poznaniu.

Kolejnym etapem pracy inżynierów projektu była szczegółowa kontrola i ocena merytoryczna cyfrowych i analogowych kopii starych druków. Skany przegrywano z nośników optycznych na dysk twardy komputera znajdującego się w Pracowni Zbiorów Cyfrowych ZNiO i przeglądano strona po stronie w celu wychwycenia błędów. Usterki były zapisywane na przygotowanym formularzu reklamacyjnym i na bieżąco oddawane pracownikom „Digital Center” do korekty. Z każdej dostawy plików inżynier wybierał kilka skanów i wykonywał z nich próbne wydruki, które służyły do

porównania odwzorowania kolorów plików graficznych z oryginałem. Sprawdzonym dokumentom elektronicznym nadawano sygnatury i włączano do zbiorów Działu Mikroform.

Inżynierowie projektu zobligowani zostali do oceniania postępów realizacji projektu. Wnioski przedstawiali w sprawozdaniach kwartalnych. W podsumowaniach tych zawierane były informacje techniczne i ilościowe oraz kosztorysy. Druga część sprawozdawcza dotyczyła oceny jakościowej skanów i mikrofilmów. Ważnym punktem kwartalnego sprawozdania był tzw. wskaźnik stanu realizacji projektu. Wyrażał on procentową ocenę postępu wykonania usługi skanowania.

Rozliczanie kosztów projektu odbywało się w transzach kwartalnych. Przez trzy kolejne miesiące w Dziale Finansów kompletowana była dokumentacja z przebiegu prac. Pod koniec okresu sprawozdawczego przesyłano ją do menedżera projektu, który w oparciu o dostarczone materiały przygotowywał wniosek o płatność i kierował go do instytucji finansującej projekt. Ossolineum otrzymywało zwrot wydatku kwalifikowanego w wysokości 85% poniesionych kosztów.

Ewidencja danych

Wszystkie przekazane przez wykonawcę nośniki danych z utwalonymi dokumentami elektronicznymi zostały opisane w systemie, który umożliwia ich identyfikację na podstawie wskazanych kryteriów. Początkowo *Baza Danych Informacji o Projekcie Norweskim* funkcjonowała na serwerze lokalnym i służyła inżynierom projektu do wprowadzania rekordów opisu dokumentów elektronicznych. Kiedy system napełniono większą ilością materiału, pracownicy Działu Komputeryzacji utworzyli moduł służący do wyszukiwania informacji. Bazę tę udostępniono zainteresowanym użytkownikom zewnętrznym na stronie internetowej Zakładu Narodowego im. Ossolińskich za pomocą odpowiedniej przeglądarki.

Bazę Danych zbudowano z kilku modułów. Pierwszy z nich to moduł opisu obiektu. Przy pomocy formularza napisanego w języku skryptowym PHP inżynier projektu sporządzał opis bibliograficzny starego druku. Kolejny element systemu miał zastosowanie do opisu dokumentów elektronicznych. Cztery osobne formularze wykorzystywane były do katalogowania skanów starych druków zapisanych na płytach z plikami TIFF, PDF i DjVu, oraz utwalonych na taśmach mikrofilmowych. Ostatni element bazy przystosowano do rozliczania faktur. Baza ta dawała możliwość tworzenia różnego typu zestawień: księgi akcesyjnej i inwentarzowej, elektronicznej kopii faktury, spisu obiektów i wykazów płyt. Inne cechy bazy o posiada wyszukiwarka zasobów. Jej budowa oparta jest na formularzu PHP. Użytkownik bazy może odnajdywać dokumenty elektroniczne poprzez takie kryteria doboru, jak sygnatura starego druku, autor i tytuł książki, drukarz lub wydawca oraz data wydania oryginału.

Trudności w realizacji projektu.

Projekt *Digitalizacja i konserwacja zbiorów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu* przebiegał bez większych komplikacji. Problemy pojawiły się w pierwszym roku realizacji. Z powodu trzymiesięcznego opóźnienia digitalizacji

pracownicy firmy „Digital-Center” przekazywali co miesiąc ogromne ilości materiałów. Konieczność merytorycznej oceny i opracowania dużej liczby skanów podczas pierwszego realizowanego projektu z funduszy europejskich stanowiła utrudnienie dla inżynierów projektu. Ponadto kontrola kopii cyfrowych z pierwszego miesiąca pracy wykazała nieprawidłowości w sposobie odwzorowania kolorów. Okazało się, że jeden ze skanerów był uszkodzony. Wymagało to wymiany części skanów i ponownej ich kontroli.

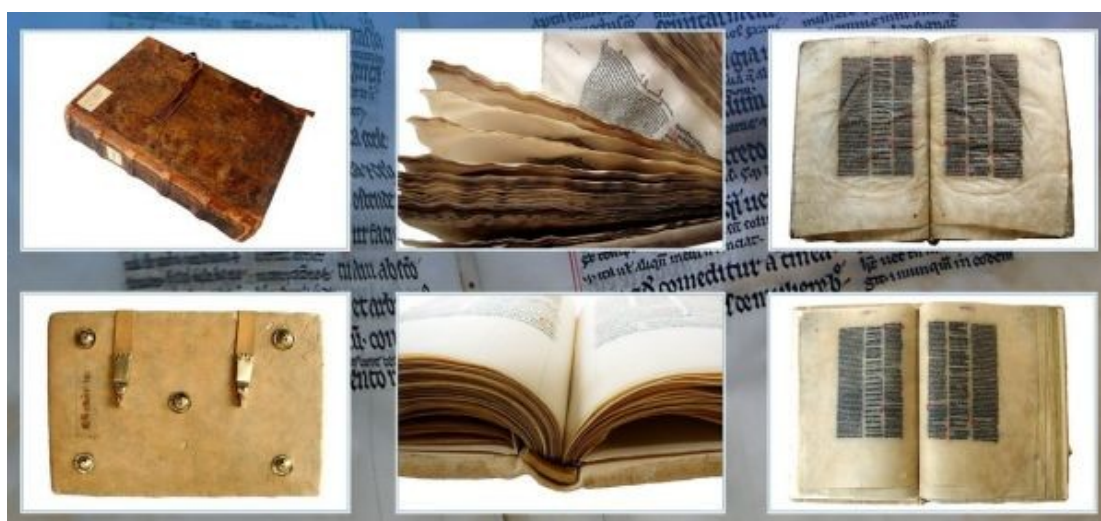
Najpoważniejsze komplikacje wystąpiły na początku 2007 r. z powodu błędnego sposobu utrwalenia plików w formacie TIFF na nośnikach optycznych. Oszczędność miejsca i zamiar zmniejszenia liczby płyt DVD spowodował, że na jednej płycie znalazły się pliki pochodzące z różnych starodruków. Kiedy dyski wpłynęły do Działu Mikroform okazało się, że sposób zapisu obrazów w formacie TIFF uniemożliwił ewidencję nośników DVD w bazie internetowej. Wykonawca wymienił blisko 500 płyt, jednak spowodowało to, że opracowanie i katalogowanie dysków optycznych rozpoczęło się z ponad półrocznym opóźnieniem.

Podsumowanie

Digitalizacja zbiorów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu zakończyła się zgodnie z planem. Ostatnia, trzydziesta czwarta transza płyt DVD i taśm mikrofilmowych zasilila ossolińskie zbiory cyfrowe w pierwszych dniach stycznia 2010 roku. Łączna liczba wykonanych skanów potwierdzona dokumentami przekazania to 1.499.997 sztuk.

Stan liczbowy zdigitalizowanych obiektów oraz kopii starych druków zapisanych na nośnikach cyfrowych i analogowych przedstawia się następująco:

- płyty DVD zawierające skany utrwalone w formacie TIFF — 6289;
- płyty DVD z plikami zapisanymi w formacie PDF — 437;
- płyty DVD z dokumentami elektronicznymi zarejestrowanymi w formacie DjVu — 38;
- szpule mikrofilmowe — 1210;
- utrwalone cyfrowo woluminy starych druków — 5690.

Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego

Projekt „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego” obejmuje działania podjęte w związku z szeroko rozumianym zabezpieczeniem najważniejszych cieszyńskich bibliotek i archiwów. Należą do nich zbiory kilku historycznych zespołów znajdujących się obecnie w Książnicy Cieszyńskiej, zbiory cieszyńskiego oddziału Archiwum Państwowego w Katowicach, zbiory biblioteczne i archiwalne Parafii Ewangelicko-Augsburskiej i Konwentu OO. Bonifratrów oraz zbiory biblioteki Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Spośród wymienionych tu instytucji tylko Książnica i Archiwum Państwowe posiadały wewnętrzne jednostki organizacyjne realizujące profilaktykę ochrony zbiorów w ramach własnych działów ochrony i konserwacji. W pozostałych instytucjach zbiory udostępniane były według bardziej lub mniej sformalizowanych zasad przez zatrudnionych bibliotekarzy, czasami zaś nie posiadały nawet i takiej formy nadzoru, jak np. zbiory oo. Bonifratrów czy Archiwum w Parafii Ewangelicko Augsburskiej. Objęcie zbiorów jakąkolwiek formą ochrony wymagało znaczących inwestycji finansowych, wykraczających poza możliwości wyżej wymienionych bibliotek.

Możliwość pozyskania funduszy z EOG w końcu 2005 roku pozwoliła na dotarcie do środków w ilości gwarantującej kompleksowe zabezpieczenie zespołów oraz konserwację wytypowanych, szczególnie cennych obiektów. W skład zawiązanego w tym celu konsorcjum weszły: Książnica Cieszyńska, Parafia Ewangelicko-Augsburska, Cieszyński oddział Archiwum Państwowego, Muzeum Śląska Cieszyńskiego oraz Konwent oo. Bonifratrów. Podpisanie umowy poprzedziła ocena warunków przechowywania zbiorów, oszacowanie potrzeb uwzględniających przede wszystkim finansowe możliwości partnerów i na koniec stworzenie wspólnego systemu działań gwarantujących wszechstronne zabezpieczenie zbiorów, prowadzące równocześnie do upowszechnienia bazy naukowej jaką stanowiły. Zakładała też udostępnienie zbiorów dla szerokiej publiczności w postaci utworzenia ścieżki dydaktycznej nazwanej cieszyńskim szlakiem książki oraz udostępnienia różnorodnej bazy danych na temat bibliotek (włącznie z katalogami) za pośrednictwem Internetu.

Już wstępne rozmowy z przyszłymi partnerami określiły podział w sposobie działania: Archiwum Państwowe, posiadające własną opiekę konserwatorską oraz zaplecze techniczne w Katowicach, większą część zadań realizowało własnym trybem, natomiast pozostali partnerzy skorzystali z możliwości merytorycznego wsparcia Książnicy Cieszyńskiej i ich przedsięwzięcia zostały zaplanowane wspólnie. Porozumienie między partnerami podpisano 28.11.2006 roku. Regulowało ono zasady zarządzania projektem, wzajemne relacje, sposób działania i finansowania.

W myśl porozumienia, Liderem projektu została Książnica Cieszyńska, koordynująca wszystkie działania, która do merytorycznej opieki nad realizacją zaplanowanych wcześniej u beneficjentów działań przeznaczyła swoich pracowników — merytorycznych opiekunów zadań:

- dezynfekcja, zabezpieczanie zbiorów, warunki przechowywania, konserwacja — kierownik Działu Ochrony i Konserwacji Zbiorów w Książnicy;
- opracowanie zbiorów — kierownik Działu Zbiorów Specjalnych w Książnicy, jednocześnie kierownik realizacji projektu w Parafii Ewangelicko-Augsburskiej;
- digitalizacja zbiorów — kierownik Działu Gromadzenia, Opracowania i Udostępniania Zbiorów;
- promocja — dyrektor Książnicy Cieszyńskiej.

Celem projektu była oczywiście szeroko pojęta ochrona zbiorów, w której mieściły się: adaptacja pomieszczeń chronionych systemami zabezpieczającymi przed pożarem i kradzieżą wraz z ich profesjonalnym wyposażeniem w sprzęt do regulacji warunków klimatycznych, wyposażenie pomieszczeń w odpowiednie regały oraz przygotowanie miejsc pracy dla bibliotekarzy i czytelników. Poddanie księgozbiorów dezynfekcji, ich zabezpieczenie i naprawa introligatorska oraz wytypowanie najcenniejszych obiektów do konserwacji. Równocześnie opracowanie i zinwentaryzowanie księgozbiorów oraz zdigitalizowanie wybranych ich części. Wreszcie przygotowanie i wprowadzenie w życie regulaminów normujących zasady funkcjonowania bibliotek, dbałości o zbiory oraz zasady ich udostępniania.

Koszty projektu wyliczone zostały na 2 027 185 euro, z czego dofinansowanie z Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego wyniosło 657 832 euro (81,78% kwoty całkowitej), dofinansowanie z Promesy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego — 334 000 złotych.

Analiza potrzeb ustaliła następujące proporcje wydatkowania między partnerami:

- Książnica Cieszyńska — 42%;
- Archiwum Państwowe — 28 %;
- Parafia Ewangelicko-Augsburska — 20%;
- Konwent oo. Bonifratrów — 7%;
- Muzeum Śląska Cieszyńskiego — 3%.

Środki własne przeznaczone na współfinansowanie projektu pochodzą ze źródeł publicznych (samorządowych i rządowych) i prywatnych (kościelnych).¹

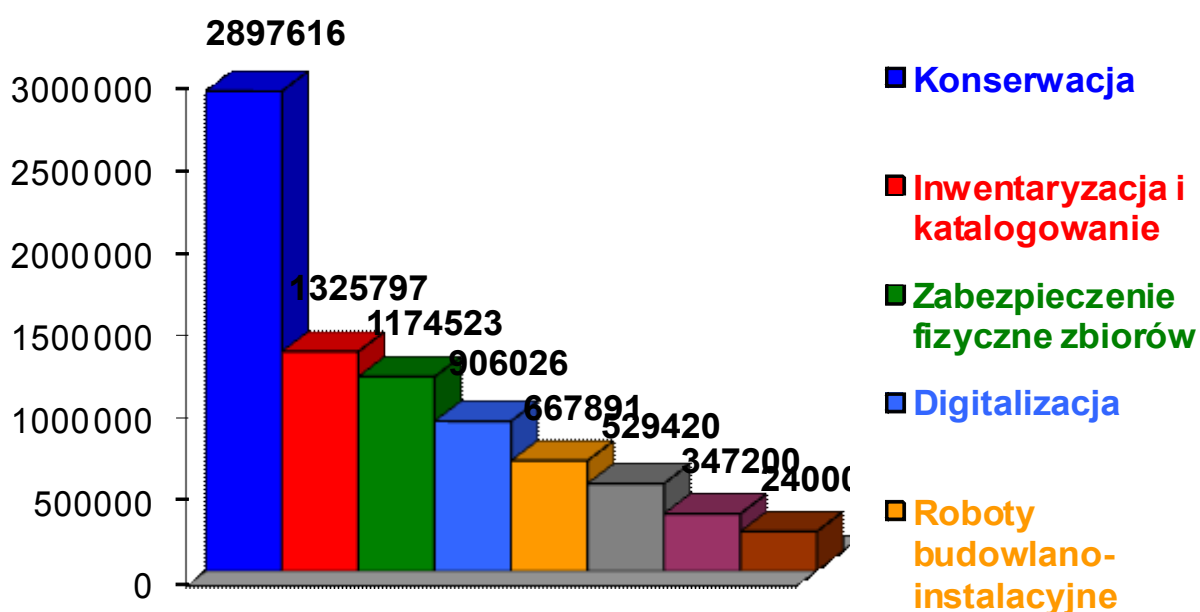
Realizację działań rozpoczęto 01.04.2009 roku, w ramach ustalonego wcześniej schematu działań, z których każdy składał się z szeregu działań cząstkowych. Są to w kolejności:

- zarządzanie projektem;
- roboty budowlane i instalacyjne (prace remontowe i adaptacyjne, w tym również instalacja systemów bezpieczeństwa i nadzoru, nadzór budowlany);
- zabezpieczenie fizyczne zbiorów (prace zabezpieczające, zakupy sprzętu, zakupy materiałów);

¹ Informacje dotyczące finansowania projektu – witryna internetowa projektu: www.eog.kc-cieszyn.pl.

- dezynfekcja zbiorów (proces dezynfekcji, zakup sprzętu, zakup materiałów, transport zbiorów, obsługa przy dezynfekcji);
- inwentaryzacja i katalogowanie zbiorów (koszty stałe);
- digitalizacja (proces digitalizacji, zakupy sprzętu, prace pomocnicze);
- konserwacja (proces konserwacji, komisje, opinie i ekspertyzy, zakupy materiałów, doposażenie pracowni konserwatorskiej i introligatorskiej);
- działania promocyjne (promocja samodzielna i wspólna).

STRUKTURA PLANOWANYCH WYDATKÓW (ZŁ)

Zanim omówiona zostanie realizacja zaplanowanych działań warto krótko scharakteryzować stan, w jakim znajdowały się zbiory. Warunki lokalowe w jakich znajdowały się zbiory były mocno zróżnicowane. Lokale Książnicy i mieszczącego się w budynku Książnicy Archiwum nie wymagały ingerencji. Zbiory pozostałych trzech Partnerów zajmowały najczęściej pomieszczenia do ich magazynowania nieprzystosowane.

Największy zakres prac adaptacyjnych wymagały pomieszczenia biblioteki i archiwum w Parafii Ewangelicko-Augsburskiej, które mieściło się w nawach bocznych 4. kondygnacji Kościoła Jezusowego. (Czytelnia wraz z niewielkim magazynem podręcznym umieszczona została w budynku Parafii, oddalonym kilkadziesiąt metrów od kościoła). W pomieszczeniach biblioteki założono w latach 90-tych nowe okna, wyrównano podłogę, zakupiono metalowe regały i 3 termohigrografy bębnowe. Na tym działania związane z profilaktyką zostały zakończone. Nie było więc ogrzewania, wystarczającej izolacji od warunków zewnętrznych (zwłaszcza w archiwum, gdzie panowały warunki zbliżone do zewnętrznych), nie było dostępu do wody, nie było indywidualnych systemów przeciwpożarowych i antywłamaniowych. Zbiory archiwum rozmieszczone były na

regałach zagrażających ich bezpieczeństwu i na podłodze, były też bardzo zabrudzone.

Zbiory oo. Bonifratrów zajmowały niewielki pokój zastawiony regałami, przylegający do blaszanego dachu zakonu. Książki piętrzyły się na stoliku, w skrzyniach na podłodze i we wszelkich możliwych miejscach. W drastycznych przypadkach stanowiły też podparcie dla półek. Podobnie jak w Parafii nie było żadnych systemów bezpieczeństwa, ani żadnych możliwości regulowania warunków klimatycznych. Biblioteka Muzeum zajmowała szereg pomieszczeń na parterze starej kamienicy, powierzchnia jaką zajmowała była zbyt mała, również poza okiennicami i zaworami termostatycznymi na kaloryferach nie było możliwości regulowania warunków klimatycznych. Tylko jeden mały magazyn wyposażony był w metalowe regały przesuwne. Zdecydowanie więc należało przygotować bezpieczne magazyny dla przechowywania zbiorów.

Największy zakres prac zaplanowano w budynku Kościoła Jezusowego. Pomieszczenia biblioteki, archiwum i zaplanowanego już wtedy Muzeum Protestantyzmu zaopatrzone w nowe szczelne okna osłonięte żaluzjami, przeszkloną ścianką oddzielającą pomieszczenia od nawy głównej, wykonano izolacje od strony stropu, zmodernizowano doprowadzenie wody i zainstalowano CO, w archiwum wyrównano podłogę, zamontowano nowe drzwi. Do Archiwum zakupiono metalowe regały, a we wszystkich pomieszczeniach wymieniono meble biurowe organizując miejsca pracy dla bibliotekarzy i archiwistów. Zreorganizowano i umeblowano też pomieszczenia czytelnicy w budynku Parafii. Zakupiono gabloty do Muzeum Protestantyzmu.

Na bibliotekę oo. Bonifratrów przeznaczono nowe, duże pomieszczenie oraz drugie, mniejsze na czytelnicy i pracownię bibliotekarza. Wykonano podstawowe prace remontowe, założono drewniane okiennice, zakupiono solidne, dębowe szafy i regały, wyposażono miejsce pracy dla czytelnika i bibliotekarza. W muzeum zakres prac był najmniejszy: zakupiono nowe regały kompaktowe do trzech pomieszczeń i podobnie jak w pozostałych jednostkach wyposażono miejsce dla czytelnika. W regały kompaktowe wyposażyla też jeden ze swoich magazynów Książnica Cieszyńska. Wszędzie zakupiony został przenośny sprzęt do nawilżania i osuszania powietrza, termohigrografy bębnowe oraz elektroniczne mierniki kontrolne wilgotności względnej i temperatury. W Książnicy Cieszyńskiej i Archiwum Państwowym zainstalowano elektroniczne systemy do monitoringu warunków klimatycznych. W ramach prac adaptacyjnych w Książnicy Cieszyńskiej przystosowano zabytkowe piwnice do potrzeb ekspozycyjnych — osuszono zawilgocone mury i wyposażono je w odpowiednie gabloty. W ramach uzupełniania wyposażenia unowocześniono też pracownie konserwatorskie i introligatorską uzupełniając wyposażenie o m.in.: dygestorium, mikroskop, pH-metr, nadstawkę podświetlaną do uzupełnień czy gilotynę z elektrycznym ostrzem. Wymieniono i ujednolicono też umeblowanie pracowni.

Przeeglądy wykonane w latach 90 i weryfikowane w 2005 roku, oprócz pilnej potrzeby przystosowania pomieszczeń, wskazywały na konieczność dezynfekcji, oczyszczenia i bezpośredniego zabezpieczenia poszczególnych księgozbiorów. Kolejnym więc po pracach remontowo-adaptacyjnych działaniem była dezynfekcja zbiorów. W ramach

projektu realizowano ją w trojaki sposób. Książnica Cieszyńska zakupiła nowoczesną komorę dezynfekcyjną w miejsce wyeksploatowanej już i przestarzałej komory jaką miała, Archiwum Państwowe dezynfekowało zbiory w swojej komorze stacjonarnej w Katowicach wspomagając się komorą przewoźną natomiast dla pozostałych trzech beneficjentów zorganizowano dezynfekcję w komorze przewoźnej na terenie Cieszyna. Łącznie dezynfekcji poddano 43 000 woluminów i 900 mb archiwaliów. Dokumenty pergaminowe, należące do Archiwum Państwowego, zdezynfekowane zostały przy zastosowaniu metody przekładkowej.

Zakończenie prac adaptacyjnych i dezynfekcji zbiorów umożliwiło rozpoczęcie kolejnych działań jakimi były: opracowanie prowadzące do inwentaryzacji zbiorów, zabezpieczenie i naprawy introligatorskie oraz digitalizacja wybranych części zbiorów.

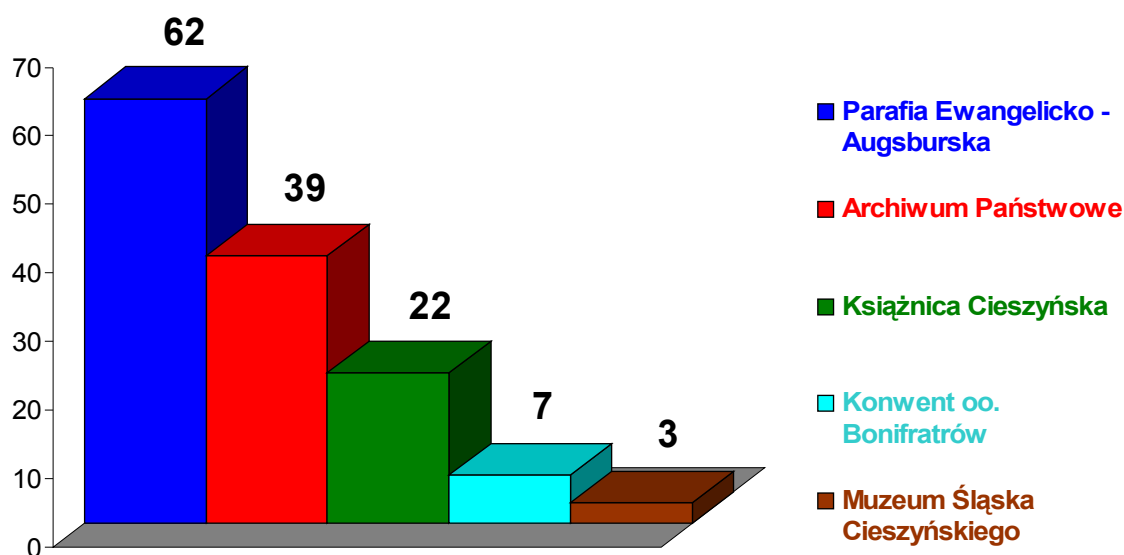
Archiwum Państwowe prace zabezpieczające prowadziło w swojej siedzibie w Katowicach, pozostali beneficjenci w swoich siedzibach. Prace zabezpieczające, w zależności od potrzeb i charakteru zbioru obejmowały poza oczyszczeniem zaopatrzenie w pudła, teczki i obwoluty ochronne, gotowe lub wykonywane na wymiar. Ponadto wykonywane były naprawy introligatorskie i konserwatorskie w różnym zakresie. Szczególnie traktowane były zbiory rękopiśmienne — w Bibliotece oo. Bonifratrów naprawa opraw wybranych rękopisów oprawnych powierzona została konserwatorom. Równie pieczołowicie zabezpieczane są (prace wciąż trwają) archiwalia z nieopracowanego dotąd Archiwum Tschammera w Parafii ewangelicko-Augsburskiej oraz inkunabuły i starodruki we wszystkich bibliotekach. Introligatorskie prace zabezpieczające prowadzone były u wszystkich beneficjentów za wyjątkiem Książnicy, która swój program zabezpieczania zbiorów realizuje już od kilkunastu lat. Do prac zabezpieczających używano materiałów i środków konserwatorskiej jakości.

Opracowanie zbiorów było jednym z najtrudniejszych zadań, które podjęto w ramach projektu. Najwięcej obiektów do opracowania posiadała Książnica kierując ofertę do szerokiego grona bibliotekarzy w całej Polsce. Do opracowania skierowano największy i jednocześnie najcenniejszy Księgozbiór L. J. Szersznika oraz nieopracowaną, pozostała część starych druków z innych kolekcji. Pozostali partnerzy, kwalifikujący dużo mniejszą liczbę obiektów do opracowania realizowali opracowanie siłami własnymi wspomagając się stosunkowo niewielkimi zleceniami. Większy zakres zleceń przewidziano tylko dla Biblioteki i Archiwum Tschammera gdzie opracowanych i zinwentaryzowanych zostanie 4000 starych druków oraz ok. 60 mb akt. W rezultacie, w ramach całego projektu, opracowanych zostanie 34 000 starodruków oraz 60 mb akt. Działanie, w niektórych instytucjach rozpoczęte od samego początku (tam, gdzie stopień porażenia mikrobiologicznego był niewielki) zakończy się pewnie dopiero w marcu 2010 roku.

Również od samego początku realizowana była konserwacja wybranych obiektów. Obiekty do konserwacji wytypowane zostały spośród najcenniejszych i jednocześnie najbardziej zniszczonych egzemplarzy. Działanie realizowane było w ramach prac własnych Książnicy i Archiwum Państwowego bądź kierowane do konserwatorów w pracowniach własnych. Wszystkie prace konserwatorskie oceniane i przyjmowane były komisyjnie, do tej pory konserwacji poddane zostały 133 obiekty, trwają prace

nad 3 obiektami w pracowni własnej Książnicy. Na potrzeby prac w pracowniach własnych zakupiono potrzebne do konserwacji materiały i środki.

ILOŚĆ OBIEKTÓW PODDANYCH KONSERWACJI

Ostatnim zadaniem, którego realizację rozpoczęto w 2008 roku, jest digitalizacja zbiorów. Do digitalizacji Partnerzy kierowali te części zbiorów, które ze względu na stan zachowania lub swoją wartość wymagały przeniesienia na nośnik elektroniczny, np. Książnica Cieszyńska do digitalizacji przekazała XIX i XX –wieczne czasopisma regionalne oraz wybrane rękopisy, Biblioteka oo. Bonifratrów zaś rękopiśmienne księgi klasztorne. Oprócz plików cyfrowych wykonane zostały również mikrofilmy. Do udostępniania obiektów zdigitalizowanych zakupiony został sprzęt komputerowy oraz czytniki mikrofilmów. Łącznie zdigitalizowanych zostanie 580 000 stron.

Równocześnie z wymienionymi już pracami realizowane były działania promocyjne. Powstały witryny internetowe projektu: wspólna oraz indywidualne witryny partnerów. Ogłoszony został konkurs na artykuł naukowy związany z dziejami kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim bądź z ochroną i konserwacją zbiorów w bibliotekach i archiwach kościelnych lub mógł dotyczyć projektów w zakresie zabezpieczania, konserwacji i digitalizacji zbiorów. Przygotowywana jest konferencja poświęcona ochronie zbiorów w małych bibliotekach i archiwach, powstanie niebawem ścieżka dydaktyczna szlakiem cieszyńskich bibliotek.

Projekt jest obecnie w końcowej fazie realizacji. Zakończono prace adaptacyjne, dezynfekcję, zakupiono praktycznie wszystkie sprzęty, w 99% zakończona jest konserwacja zbiorów. W Muzeum Śląska Cieszyńskiego i w Bibliotece Tschammera zakończono zabezpieczanie, do końca roku zakończona zostanie ona w bibliotece oo. Bonifratrów. Opracowanie i digitalizacja oraz zabezpieczenie zbiorów w

Archiwum Tschammera potrwają zapewne do końca projektu podobnie jak i działania promocyjne. Zakończenie realizacji zasadniczej części działań doprowadziło już w tej chwili do zapewnienia zbiorom właściwych, stabilnych warunków przechowywania, zapewniło opiekę i obsługę profesjonalnej kadry bibliotekarzy, informacje o zbiorach i bibliotekach dostępne są w Internecie. Funkcjonuje już Muzeum Protestantyzmu, gdzie wystawione są również nie biblioteczne eksponaty znajdujące się w Parafii.

Publikacja została opracowana i opublikowana przez *Stowarzyszenie EBIB*
w serii *Publikacje zwarte EBIB*
w Toruniu i Wrocławiu w 2010 roku
na licencji Creative Commons 3.0, BY-SA
<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.pl>